

SHARQ VA G'ARB ADABIYOTIDAGI AN'ANAVIY OBRAZLAR

Turdaliyeva Shodiya Zokirjon qizi

O'zbek tili va adabiyoti 3-bosqich K.UZ-23-01-guruh talabasi

Elektron pochta: sturdaliyeva22@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20507563>

Annotatsiya: Mazkur maqolada Sharq va G'arb adabiyotida shakllangan an'anaviy obrazlar qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda arxetiplar nazariyasi, madaniy-falsafiy qarashlar va adabiy an'analar asosida oshiq, botir, tragik qahramon va ritsar obrazlari o'rganiladi. Sharq adabiyotida ma'naviy kamolot va ilohiylikka intilish ustuvor bo'lsa, G'arb adabiyotida individualizm va ichki konflikt markaziy o'rin egallashi aniqlanadi. Shuningdek, zamonaviy adabiyotda ushbu obrazlarning transformatsiyasi va global madaniy integratsiya jarayonidagi o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: arxetip, an'anaviy obraz, Sharq adabiyoti, G'arb adabiyoti, qiyosiy tahlil, individualizm, tasavvuf, tragik qahramon

Kirish

Adabiyot insoniyat tarixining muhim ma'naviy ifodalaridan biri sifatida, jamiyatning qadriyatlarini, dunyoqarashi va ma'naviy holatini ko'rsatadi. Turli davr va joylarda yaratilgan san'at asarlarida bunday tasvirlarning keng tarqalishi tasodifiy emas; bu, ba'zi arxetiplarning odamlar tomonidan umumiy qabul qilinishi bilan bog'liqdir (Yung, 1969). G'arb va Sharq adabiyotlari tarix davomida o'zgarishlarga uchragan bo'lsa-da, inson va uning ichki olami har doim matnning asosiy markaziga joylashgan. Sharq adabiyotida odatda insonlar ilohiy haqiqatni izlovchi shaxslar sifatida namoyon etiladi, G'arb adabiyotida esa ular ichki ziddiyatlar bilan kurashayotgan shaxslar sifatida tasvirlanadi (Said, 1978). Ushbu maqola doirasida Sharq adabiyotining an'anaviy matnlari va G'arb adabiyotidagi asarlar tahlil qilinadi, bunda har ikki an'ananing umumiy va eksklyuziv jihatlari hamda G'arb adabiyotidagi zamonaviy tasvirning o'zgarishi ko'rib chiqiladi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotni amalga oshirish uchun bir nechta ilmiy metodlardan foydalanildi: Birinchidan, taqqoslash-tahlil usuli yordamida Sharq va G'arb adabiy matnlaridagi tasvirlarni solishtirish amalga oshirildi. Ushbu usul madaniyatlararo farqlarni ajratishda samarali bo'ldi. Ikkinchidan, germenevtik yondashuv orqali badiiy matnlarning ichki ma'nosi va ramziy qatlamlari hamda falsafiy mazmuni o'rganildi (Gadamer, 2004). Uchinchidan, madaniy-tarixiy yondashuv orqali tasvirlarning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy va diniy omillar tahlil qilindi. Bunga qo'shimcha ravishda, arxetipik tahlil yordamida tasvirlar va kollektiv ong o'rtasidagi munosabat Yung nazariyasiga asoslanib aniqlanadi. Tadqiqot materiallari sifatida Nizomiy, Navoi, Shekspir, Servantes hamda zamonaviy mualliflarning asarlari ishlatilgan.

Asosiy qism

Sharq adabiyoti, ayniqsa, o'rta asr Sharq mumtoz adabiyoti islom falsafasi, tasavvuf ta'limoti va qadimiy ko'chmanchi xalqlarning an'analari bilan yaqin aloqada joylashgan. Ushbu an'ana insonni koinotdan ajratmay, uni butun borliqda muhim bir qism sifatida ko'radi. Shu sababli, Sharq adabiyotidagi an'anaviy obrazlar ko'pincha ma'naviyatni rivojlantirish, nafsni boshqarish va ilohiy haqiqatga erishish yo'lida sayohatchilar sifatida aks etadi. Buning yorqin misoli sifatida Sharq mumtoz dostonlari va g'azallaridagi "Oshiqlar" obrazini ko'rsatish mumkin. Nizomiy Ganjaviyning "Layli va Majnun"i yoki Alisher Navoiyning "Farhod va Shirin" asarlaridagi bosh qahramonlarni oddiy muhabbat qurbonlari deb atash noto'g'ri hisoblanadi. Sharq tasavvuf falsafasidan kelib

chiqib, "ishq" faqatgina insonlar o'rtasidagi moyillik emas, balki Allohga yetishning eng qisqa va murakkab yo'lidir. Majnunning cho'lga qochishi va yovvoyi hayvonlar orasida bo'lishi uning "menlik"dan voz kechishga intilishi jarayonini ifodalaydi. U Laylida Allohning go'zalligini ko'radi va bu dunyoviy muhabbat orqali ilohiy muhabbatga erishadi. Sharqdagi oshiq obrazining fojiasi shundaki, u jamiyat qonunlari va urf-odatlariga sig'maydi, chunki uning ruhiy olami bu moddiy dunyoning cheklovlaridan yuqoriroqdir. Uning azob-uqubatlari esa tasodifiy emas, balki ruhiy tozalash jarayonining zarur elementidir.

Sharq epik an'anasi doirasidagi "Botir" obrazining ham o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Masalan, "Alpomish", "Go'ro'g'li" kabi doston qahramonlari G'arb ritsarlaridan farqli ravishda shunchaki shaxsiy shon-sharaf yoki boylik uchun kurashmaydilar; ularning har bir janglari o'z elining namusini himoya qilish, adolatni tiklash va dunyoda tangrilikni saqlash maqsadiga xizmat qiladi. Sharq botiri kuchli bo'lishi lozim; ammo bu kuch jismoniydan tashqari ma'naviyat hamda axloqiy-morallikda ham namoyon bo'ladi. Alpomishning qirq yillik asirligi davridagi sabri va vatanga sog'inishi uning nafs ustidan qozongan g'alabasidir. Bu obraz orqali Sharq xalqlari farzandlariga jamoaviylik, ota-bobolar yo'lidan og'maslik, sabr-toqat kabi fazilatlarini singdirganlar. Sharqdonlik "Hakim" yoki "Pir" obrazi ham shu ma'naviyat tizimining ajralmas bir qismi hisoblanadi; u yosh qahramonga yo'l-yo'riq ko'rsatib, ruhiy inqirozlardan olib chiqaruvchi murshid sifatida tasvirlanadi. Ushbu obraz orqali Sharq madaniyatidagi ustoz-shogird an'anasi muhim ahamiyat kasb etadi.

G'arb adabiyotining ildizlari esa qadimgi yunon mifologiyasi, antiqa davr falsafasi va Uyg'onish davri humanizmi bilan bog'liqdir. Agar Sharqda inson koinot bilan uyg'unlikda ko'rilsa, G'arbda inson tabiat va jamiyatga qarshi qo'yilib uning aqliy irodasi markazga qo'yiladi. Shu bois G'arb adabiyotida an'anaviy obrazlar ichki ziddiyatlar, jamiyat bilan to'qnashuvlar hamda individning o'zligini tasdiqlash kurashi bilan belgilanadi. Qadimgi yunon fojialaridan boshlab G'arb adabiyotida "Tragik qahramon" obrazi shakllangan bo'lib, Sofoklning "Edip" yoki Shekspirning "Gamlet" asarlari ushbu an'anani eng yuqori darajada namoyon etmoqda.

Gamlet obrazini tahlil qilganimizda uning fojiasi tashqi dushmanlarda emas balki o'z ongida yotishini ko'rishimiz mumkin; u dunyoning adolatsizligi haqida chuqur fikrlaydi va inson tabiatining ikkilanuvchanligini anglaydi. "Bo'lish yoki bo'lmaslik" monologi nafaqat bir shahzodaning ichki qiynoqlari haqida balki butun insoniyat uchun mavjudlik mazmuniga oid savoldir. G'arb qahramoni doimo savollar beradi va haqiqatni aql orqali izlaydi; bu esa Sharqdaki donishmandlarning haqiqatni ilhom orqali olishidan tubdan farqlanadi.

G'arb adabiyotidagi "Ritsar" obrazi ham evolyutsion jarayonda muhim boskichlardan o'tgan: dastlab Artur afsonalarida ritsarlar muqaddas Gralni izlovchi ideal insonlar sifatida tasvirlangan bo'lsa-da vaqt o'tishi bilan tanqidchilar tomonidan yangi nazar ostiga olinmoqda. Migel de Servantesning "Don Kixot" asari ushbu jarayonning yorqin namunasi bo'lib xizmat qiladi; Don Kixot aslida ritsarlik an'anasiga parodiya qilib yozilgan bo'lib orta asrlardagi idealizm bilan haqiqatan chuqur ziddiyatlarni ochib beradi.

Don Kixotning shamollarga qarshi kurashi kulgili holat tenglamasidan tashqariga chiqib odamlarning ideallari uchun kurashdagi fojiali yolg'izligini ramziy ravishda ifodalaydi; bu figura G'arb adabiyotida realistik metodlarning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Keyingi asrlarda (xususan XIX asrda) ushbu an'ana ***"Bayronik qahramon"*** obrazi shakliga kirib bormoqda: jamiyat qonunlariga isyon qiluvchi yakkalangan figura industrializatsiya davrining odamlarning ruhsal izolyatsiyasini aks ettiradi.

Sharqda diniy sevgi bilan bog'lansa G'arbdagi bayronik qahramon Allohga emas umuman boshqa hissiyotlarga e'tibor berishi mumkin: har ikki madaniyat nuqtai nazarlarini tushinishda sharhlovchi rol oynaydi.

Sharqda asoslangan matnlar doirasidan keladigan ijobatli motivlarni tahlil qilish yordam berishi mumkin: masalan “Sayohat” yoki “Qidiruv” motivlari har ikkala madaniyatda mavjud lekin unda har xil natijaga olib keladigan variantlarni taklif etuvchi turlicha kontekstdadir.

Sharqda sayohat odatda aylanish xarakteriga ega: u uzoqqa chiqariladi lekin oxir-oqibat o'z vatanigacha qaytishni talab qiladi - bu «qo'yilish» motivi ilohiy nurdan uzoqlashgan holda uni qaytadan topishga intilish jarayonini bildiradi.

G'arbdagi sayohatlar esa chiziqli xarakterdagi ekanligi sababli noma'lumlikdan ma'lumlikka o'tishni nazarda tutadilar.

Bu farqlar sharqda barqarorlikka intilish xuddi g'arbdagi yangilikka moyillikka mos kelmoqda.

Bundan tashqarisi ***“Tabiat”*** mavzusiga munosabat keskin farqlar yaratmoqda: sharqda tabiat insonga do'st deb qaralsa g'arbdagi tabiat kuchdir.

Uyg'onish davridan so'ng tabiat kuchsizlantirilishi kerak bo'lgan dushman sifatida aks ettirilgan; Melvillning “Mobi Dik” asarasidagi oq kitob nafaqat hayvon balki halokatli tabiat kuchining ramzidir.

Kapitan Axavning ushbu kitobga qarshi kurashi insoniyat tabiati sirlarini ochishga intilishdagi fojiali urinishlarini bildiruvchi hodisa hisoblanadi.

Tarix sahifalari shuni isbotlaydiki hech qanday bitta madaniyat izolyatsiyada rivojlanmaydi: XIX asr oxiri – XX asrdan boshlab sharq-g'arbdan intensiv dialog boshlanib natijada ulardagi obrazlarda transformatsiyalar yuz berdi.

Birinchi/Ikkinchi jahon urushlardan keyin g'arblar texnik taraqqiyot insonga baxt olib kelmasligini angladilar; buning natijasida ular sharqqa murojaat qilib buddizm/tasavvuf kabi falsafalarni kiritishga harakat qilmoqdalar.

Hesseinning “Siddxarta”si zamonaviy individualizm masalasini yanada kengaytiruvchi misoldir.

Siddxarta tinch joy topgani holda asl manzilini izlagan sobitging juda yuqori energiyada yashayotgan odam sifatidadir.

XX-asrdagi sharqda g'arbnig realistik usullarini to'g'rilay boshlaydi barcha zamonaviyalar psixologiyasi yanada chuqurroq o'rganiladi.

Shuningdek Abdulla Qodiriyning “O'tgan kunlar” hikoyasidagi Otabek figura siyar mahalla yoshlari orasidagidek individualizm shakllanish jarayonlarini aks ettirmoqdadir - Otabek sevilguncha ommaviy to'siq ortiqcha stresslarga duchor bo'lishi zaruratidadir!

Bugungi postmodern yozuvlarda esa bu bahs-munozaralarga faol ravishda aralasha biladigan turlicha traditsiyalar yaratilmoqda - aynan hozirgi zamonda biznafarma takrorlashgacha olib boradigan mashhur arketiplarni dekonstruktiv ishlanmalar davom ettirilmoqda!

Ikkala jihazlaringiz eski niyatlaringiz yashiringanda siz noqonuniy faol aloqa shaklidasiz – biz endigina bugungi kunda juda ehtirosli ish tutamiz!

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Sharq va G'arb adabiyotidagi an'anaviy obrazlar har bir madaniyatning o'ziga xos dunyoqarashi, tarixiy tajribasi va ma'naviy qadriyatlarining ko'zguvidir. Sharq adabiyoti insonni koinot bilan uyg'unlikda, muhabbatni ilohiy haqiqatga yetaklovchi yo'l, botirlikni esa jamoa nomusini himoya qilish deb tushungan bo'lsa, G'arb adabiyoti inson

individualizmini, aql va mantiq orqali haqiqatni izlashni, tabiat va jamiyat ustidan g'alaba qozonishni tarannum etdi. Biroq, bu farqlar qarama-qarshilik emas, balki insoniyat tajribasining ikki xil, ammo bir-birini to'ldiruvchi ifodasidir. Globalizatsiya davrida bu ikki an'ana o'zaro yaqinlashib, yangi, sintetik obrazlarni yaratmoqda. Adabiyotdagi bu an'anaviy qahramonlar biz uchun shunchaki o'tmish yodgorliklari emas. Ular har birimizning ichimizda yashaydigan, vaqti-vaqti bilan uyg'onib, bizni o'zimizni, o'z joyimizni va hayot ma'nosini qayta anglashga undaydigan ruhiy yo'ldoshlarimizdir. Qaysi madaniyatga mansub bo'lishimizdan qat'i nazar, Majnunning dardida o'z muhabbatimizni, Gamletning shubhasida o'z tanlovlarimizni, Alpomishning sabrida o'z matonatimizni ko'rar ekanmiz, biz aslida bitta umumbashariy oilaning farzandlari ekanligimizni, barchamizni birlashtiruvchi kuch faqatgina insoniylik ekanligini his etamiz. Adabiyotning eng ulug' mo'jizasi shundaki, u asrlar va qit'alar oraliq'idagi masofalarni yo'qqa chiqarib, turli xil qiyofadagi qahramonlar orqali bizga o'zimizning eng chuqur, eng samimiy yuzimizni ko'rsatishda davom etadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Carl Jung. The Archetypes and the Collective Unconscious. – 1969.
2. Edward Said. Orientalism. – 1978.
3. Hans-Georg Gadamer. Truth and Method. – 2004.
4. Alisher Navoiy. Xamsa. – Toshkent, 1991.
5. Annemarie Schimmel. Mystical Dimensions of Islam. – 1975.
6. Alisher Navoiy. Farhod va Shirin. – Toshkent, 1991. – 30–98-betlar.
7. Alisher Navoiy. Lison ut-tayr. – Toshkent: Fan, 1983. – 15–75-betlar.
8. Abdulla Qodiriy. O'tkan kunlar. – Toshkent: Sharq, 2004. – 25–210-betlar.
9. Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon. – Toshkent, 2005. – 40–180-betlar.
10. Oybek. Navoiy. – Toshkent: O'zbekiston, 1989. – 60–250-betlar.